

Ivica Vigato

SKLADNJA SILBENSKIH SPOMENIKA IZ 17. I 18. STOLJEĆA

dr. sc. Ivica Vigato, Sveučilište u Zadru, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'367:282](497.5)(210.7 Silba)“16/17”

Autor na spomenicima nastalim na otoku Silbi u 17. i 18. stoljeću proučava koliko sadržaj i namjena tekstova uvjetuje osobite sintaktičke odnose. Većina spomenika pripada administrativnom funkcionalnom stilu te su svi tekstovi tako sintaktički strukturirani da čitatelj može što prije doći do traženih podataka. Teološki priručnik ima drugačiju sintaktičku strukturu od ostalih spomenika. Prvi dio sastoji se od upitnih i izjavnih rečenica kojima se objašnjavaju teološki sadržaji, a drugi dio je priprava za propovijed u kojem mnoge fraze i ponavljanja riječi služe za naglašavanje važnijih dijelova teksta.

Ključne riječi: hrvatski jezik; povijest jezika; sintaksa; spomenici; otok Silba

1. Uvod

Proučavanje sintakse starih silbenskih spomenika iz 17. i 18. stoljeća zahtjeva osobitost pristupa.¹ Naime, u rukopisnim zapisima na kojima ćemo proučavati sintaktičke značajke, pisari uglavnom nisu bilježili razgodke pa je često teško razgraničiti rečenice. Zato ćemo promatrati rečenicu kao sastavni dio veće tekstovne cjeline koja prenosi potpunu obavijest, a postoji zahvaljujući međuzavisnosti svojih dijelova.² Takvu

¹ Značajan doprinos metodologiji istraživanja povijesne sintakse dala je Diana Stolac. U svom radu *Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starijim hrvatskim gramatikama* (v. Stolac 2004:31) autorica uspostavlja tri pravca istraživanja povijesne sintakse: kao analizu sintaktičkih opisa u hrvatskim gramatikama, kao analizu sintakse tekstova pisanih hrvatskim književnim jezikom od prvih zapisa na hrvatskom jeziku do danas i kao analizu sintaktičkih značajki hrvatskoga jezika što uključuje sintaksu hrvatskoga književnoga jezika i hrvatskih dijalekata. Treći pravac istraživanja spomenute problematike autorice Diane Stolac i Sanje Holjevac izložile su u radu: *Metodološka načela za proučavanje dijalektalne sintakse* (v. Stolac – Holjevac, 2002:137-147).

² Glovacki-Bernardi, 1990:33.

veću tekstovnu cjelinu nazivamo diskurs.³ Upravo iz tih razloga rečenicu ćemo promatrati kao dio diskursa, koji i sam može biti diskurs.

Diskurs se može promatrati s formalno gramatičkoga i semantičkoga stajališta. Ako ga promatramo sa semantičkoga stajališta, uočavamo da su svi dijelovi diskursa povezani smislom. Ako gledamo s gramatičkoga stajališta, moramo se osloniti na konektore koji omeđuju, ali i povezuju dijelove diskursa. Raščlanit ćemo diskurse i sa semantičkoga i s formalno gramatičkoga stajališta, tj. pokušati na starim tekstovima pokazati kako se i kojim značenjima i kojim konektorima⁴ povezuju i razgraničavaju dijelovi diskursa koji bi mogli biti rečenice. Nastojat ćemo proučavati sintaktičke odnose iz samoga jezičnoga sustava koliko se mogu iščitati iz zadanoga korpusa.

U tablici koja slijedi nalazi se popis tekstova na kojima ćemo provesti sintaktičku raščlambu. Spomenike smo nazvali silbenskim zato što su nastali na Silbi⁵, a pisali su ih osobe porijeklom sa Silbe.⁶ U prvoj koloni donosimo oznaku izvora koju bilježimo uvijek kada citiramo. U ostalim kolonama nalaze se i drugi podatci: vrste zapisa, godine kada su nastali, paginacija ili oznake listova, veličine knjiga i smještaj.⁷

³ Termin diskurs preuzeli smo iz *Sintakse* Radoslava Katičića koji taj pojam definira kao *potpuni jezični izraz koji sadrži sve što je trebalo i što se htjelo reći i traje dotle dok ima zavisnosti među jezičnim znakovima* (v. Katičić, 1986:15).

⁴ Koneksija, (lat. connectere) = svezati, spojiti.

⁵ Silba je smještena tridesetak milja sjeverozapadno od Zadra i pripada manje naseljenim otocima zadarskoga otočja. Nastanjena je još u predrimsko vrijeme, a potvrđeno je i postojanje romanskoga ili romaniziranog stanovništva. Hrvati naseljavaju otok najkasnije do 10. stoljeća (Skok, 1950:86), ali postoje i mišljenja da su došli već u 8. stoljeću (Starešina, 1971:10). Veće imigracije iz Podvelebitskoga kraja i Ravnih kotara počinju upadom Osmanlija u Hrvatsku. Stanovništvo se stoljećima bavilo stočarstvom i donekle ribarstvom, da bi u 17. stoljeću Silba doživjela snažan gospodarski razvoj kada silbenki brodovlasnici uzimaju primat u prijevozu stoke i drugih tereta iz dalmatinskih gradova u Mletke (Starešina, 1971:28–51). Pred kraj 18. st. silbenki paruni gube privilegiju prijevoza stoke u Mletke te nabavljaju veće jedrenjake i preorijentiraju se na dugu obalnu i preoceansku plovidbu (Petrović, 1999:93–95). Za Napoleonovih ratova silbenko brodarstvo doživljava velik udarac, ali se postupno oporavlja, pa Silba i dalje ima vodeću ulogu u pomorstvu u ovom dijelu Jadrana. Pojava parnih brodova u drugoj polovici 19. stoljeća postupno će uništiti silbenko brodarstvo (Starešina, 1971:109). Stanovništvo se tada intenzivnije bavi vinogadarstvom. Kada filoksera krajem 19. stoljeća potpuno uništi silbenske viograde, stanovništvo masovno emigrira s otoka (Juras, 1928:45).

⁶ Prezimena pisara silbenskih spomenika (*Barbić, Bogdanić, Bujačić, Čupičić, Frtunić, Garoful, Jivanušić, Lorencin, Lovrević, Marasović, Maras, Marinić, Moro, Petido, Postić, Starišina/Večardo, Vinturić*) često se nalaze kao prezimena krštenih ili umrlih osoba u matičnim knjigama krštenih i umrlih (v. Vigato 2005.) pa zaključujemo da su pisari (župnici ili kapelani) Silbenjani.

⁷ Oznake mjesta gdje su rukopisi pohranjeni: D = Državni arhiv u Zadru, N = nadbiskupski arhiv, Ž = župni arhiv.

OZNAKA	VRSTA ZAPISA	GODINE	STRANICE ILI LISTOVI	VELIČINA	SMJEŠTAJ
K ₁	matica krštenih	1650. – 1681.	215-326	270 x 98	D ⁸
K ₂	matica krštenih	1668. – 1698.	34-85	270 x 100	D ⁹
K ₃	matica krštenih	1696. – 1712.	90-158	390 x 142	D ¹⁰
K ₄	matica krštenih	1712. – 1823.	1 – 650	225 x 310	D ¹¹
M ₁	matica umrlih	1613. – 1623.	743-758	296 x 100	D ¹²
M ₂	matica umrlih	1623. – 1650.	710-738	296 x 100	D ¹³
M ₃	matica umrlih	1651. – 1696.	626-683	270 x100	D ¹⁴
M ₄	matica umrlih	1696. – 1712.	179 - 214	390 x 160	N
M ₅	matica umrlih	1713. – 1846.	f 108	290 x 200	Ž
V ₁	matica vjenčanih	1623.- 1650.	760 – 802	300 x 100	Ž
V ₂	matica vjenčanih	1650. – 1695.	808 - 892	300 x 100	Ž
V ₃	matica vjenčanih	1696. – 1712.	1-30	370 x 150	Ž
V ₄	matica vjenčanih	1716. – 1847.	1-269	220 x 200	D ¹⁵
KZ ₁	matica krizmanih	1626. – 1643.	591 - 615	300 x 100	Ž
KZ ₂	matica krizmanih	1718. – 1825.	f 29	210 x 300	N
S	stanje duša	1696. – 1806.	f 21	215 x 300	Ž
L	teološki priručnik ¹⁶	1726.	f 27	21x15	Ž
SA	pravila bratovštine ¹⁷	1621.-1815.	1-26	19,5 x 13,5	Ž
O/304	oporuka	1658.	304	310 x 220	D ¹⁸
O/375	oporuka	1659.	375	310 x 220	D

⁸ U Državnom arhivu u Zadru ovaj kodeks nalazi se pod inventarnim brojem 1043. (v. Strgačić, 1959.)

⁹ Inventarni broj 1044.

¹⁰ Inventarni broj 1045.

¹¹ Inventarni broj 1046.

¹² Inventarni broj 1058.

¹³ Inventarni broj 1509.

¹⁴ Inventarni broj 1060.

¹⁵ Inventarni broj 1053.

¹⁶ Ovaj kodeks Slavomir Sambunjak je nazvao: *Libar glagoljaša don Antona od Silbe* (v. Sambunjak, 2004.). U daljnjem tekstu *Libar*. Transliteracija u ovom radu istovjetna je transliteraciji ostalih kodeksa uvrštenih u korpus ovoga rada, zato se razlikuje od transliteracije profesora Sambunjaka u spomenutoj knjizi.

¹⁷ Naslov tiskanih pravila bratovštine glasi: *Libar od capitvlov scule brache Suetoga sacramenta na Silbi*. U daljnjem tekstu *Skula*. Knjižica se sastoji od prvoga tiskanoga dijela iz 1694. koji sadrži 14 članaka pravila i još nekoliko puta nadopisanih stranica (1694., 1794., 1815.) kojima se nadopunjuju ili preciziraju dužnosti članova bratovštine.

¹⁸ U Državnom arhivu u Zadru nalazi se Zbirka oporuka koje su nekad bile deponirane u uredima zadarskih javnih bilježnika, a danas se u toj ustanovi mogu pronaći pod nazivom: *Oporuke deponirane u kancelariji zadarskih knezova (volumen 1) ili Testamenti presentati nela cancellaria dei conti di Zara (1318 – 1669)* (v. Cvitanović, 1960.). Među tim oporukama na stranicama 305. i 375. nalaze se i dvije glagoljske oporuke s otoka Silbe.

Godine 1808. u K_4 , V_4 , M_5 , S, KZ_2 zapisi su se počeli bilježiti latinicom i talijanskim jezikom. Budući da više nisu pogodni za proučavanje sintakse idioma koji pripada hrvatskom jeziku, ne proučavamo korpus u M_5 od 116. folije, u V_4 od 179. stranice, u K_4 od 534. stranice.

Spomenici su uglavnom paginirani, a paginacija je izvršena naknadno i često brojke prekrivaju sam tekst. Mi ćemo se držati tih paginacija, s tim da ćemo o zapisima, kojih na jednoj stranici ima više, iza kose crte zabilježiti koji je zapis po redu na toj stranici, ako prelazi na drugu stranicu staviti ćemo oznaku *i sl.* Npr.: 215/3 i sl. znači da obuhvaća treći po redu zapis na 215. stranici i da prelazi na 216. stranicu.

Spomenike koji nisu paginirani, označit ćemo kako je uobičajeno u znanstvenoj literaturi: po folijama ili listovima, s tim da ćemo staviti oznaku r (recto) za prednju, neparnu, desnu stranu lista, i v (verso) za poledinu, tj. za parnu, lijevu stranu lista. Ako ima više zapisa na stranici, postupit ćemo kao i kod paginiranih stranica, npr. (M_5 34r/3). Ako tekst nije organiziran u manje omeđene zapise, onda, radi lakšega snalaženja, bilježimo i redak na toj stranici. To ćemo raditi tek u nekim spomenicima: u *Libru*, npr. (L 19v 20) znači na 19. listu prednje stranice u 20. redu, a u *Skuli* će se to odnositi samo na stranice 7. i 8. jer one nisu raspoređene u manje zapise (članke) kao u ostalim stranicama *Skule*. Npr.: (SA 7 - 8) označava sedmu stranicu i osmi red.

Budući da je korpus većim dijelom pisan glagoljicom, nužno je transliterirati glagoljske tekstove.¹⁹ Jat bilježimo grafemom ê, đerv grafemom ĵ, jus grafemom ĵu. Latiničke ćemo tekstove pisati kao u matičnim knjigama s tim da ćemo, kao uostalom i glagoljske tekstove, vlastita imena bilježiti velikim početnim slovom bez obzira na to kako su zapisani u kodeksima.

Riječ je u sintaksi određena gramatičkim svojstvom da sama ili s drugim riječima tvori rečenicu. Međutim, sintaktičke strukture uvjetovane su i sadržajem zapisa. Ako razmotrimo karakteristike silbenskih dopreporodnih spomenika, ustvrdit ćemo da su to zapisi posebne namjene. Cilj nam je utvrditi **koliko sadržaji i namjena pojedinoga zapisa uvjetuju specifične sintaktičke odnose** (istaknuo I. V.). Dakle, koliko su rečenični dijelovi uvjetovani vrstom, tj. namjenom tekstova.

2. Sintaktičke osobitosti i sadržaji spomenika

2.1. Matične knjige

Sintaktička struktura zapisa u matičnim knjigama omogućuje da se brzo dođe do pohranjenih podataka, a to se postiže ustaljenim redoslijedom izlaganja. Zato su postale upute viših crkvenih vlasti kako treba bilježiti zapise u maticama. Te upute pisari bi kao podsjetnike obično napisali na prvoj stranici matičnih knjiga.²⁰

¹⁹ Tj. prenijeti iz jednoga sustava znakova u drugi.

²⁰ U matičnoj knjizi (M_1 0/1) imamo takvu uputu: / Martvig/ način kako se ima /zapiševati mart/vaci vsi veliki i ma/li pod zarok lrž va/zda kada se tako ne za/piše:1613. na .//. dan mi/seca .//. priminu ime /sin ime ime /pokopan v crikvi / Sve(toga)/ime /ima se zapisati ne sa / mo ime oca da i pridi /vak.

2.1.1. Matične knjige krštenih

Semantička analiza zapisa krštenja pokazat će da su dijelovi diskursa povezani značenjem, tj. da svi dijelovi diskursa imaju veze s činom krštenja. Prvo nadnevak krštenja, zatim sam čin krštenja (tko je krstio koga) i na kraju svjedoci pri krštenju, tj. kumovi. Ti dijelovi diskursa mogu dobiti smisao tek ako ih stavimo u međusobni odnos.²¹ S formalno gramatičkoga stajališta, a u nedostatku razgodaka u pismu, oslonit ćemo se, kao što smo u uvodnom dijelu istakli, na konektore koji imaju funkciju povezivanja elemenata diskursa. Sam zapis počinje sintagmom *godišća Gospodinova*, ili naprosto pisanjem datuma. U ovom dijelu teksta nemamo predikat pa bismo zapis nadnevka mogli smatrati neoglagoljenom rečenicom čiji bi početak u dubinskoj strukturi glasio: *to je bilo*. Zapis krštenja počinje zamjenicom *ja*. Ta je zamjenica deklarativnoga karaktera, ali daje i vjerodostojnost samomu zapisu. Tom zamjenicom uključujemo taj dio teksta u diskurs. Treća konstituenta diskursa počinje imenicom *kumi*. To je stilski obilježen poredak riječi jer subjekt nije na prvom mjestu. Takav negramatički red riječi možemo smatrati sredstvom s komunikacijsko-gramatičkom funkcijom za uspostavljanje foričkih odnosa,²² tj. povezivanja elemenata diskursa.

Ako imamo specifično krštenje, kad ne krsti svećenik nego primalja zbog žurnosti (*karštenje u potrebi*), tada je zapis bogatiji sadržajem, ali je i sintaktička struktura bogatija. Na početku zapisa obično stoji bilješka: *karšćen u kući radi smartne pogibeli*, dok zapis završava primjedbom: *a ceremonie biše učinene u crikvi...* Pisar zapisom takvog krštenja želi potvrditi zakonitost sakramenta te nadopunjuje iskaz s nekoliko zavisnih surečenica. U glavnu surečenicu *..a ispitana od mene parohana* uvrštava se objektivna surečenica: *je li imala misal karstiti u isto vreme*. U objektivnu se rečenicu uvrštava vremenska: *kad je livala vodu*, a u vremensku načinska: *kako zapovida rimska crikva* (K₃ 121/3).

2.1.2. Matične knjige umrlih

Zapisi smrti u M₁, M₂ i prvom dijelu M₃ su kratki. Osim nadnevka smrti obično donose osobne podatke o pokojniku/ci (ime prezime i čiji/čija je), gdje je pokopan/a i koliko je imao/la godina kada je umro/la (često se točno ne znaju ti podatci). Ako računamo nadnevak kao posebnu neoglagoljenu rečenicu, ostatak teksta bi sačinjavala međuzavisna složena rečenica povezana veznikom **i**: *preminu pokoini Vincenzo Žarković is Korčule i bi pokopan v crikvi S(vetoga) M[arka]* (M₂ 710/1). Te kratke zapise pisari su ponekad proširivali odnosnom zavisnom surečenicom: *ki biše star muž* (M₁ 744/1), *ka biše stara žena* (M₂ 744/2). Daljnja objašnjenja zahtijevaju i složeniju sintaktičku strukturu pa su odnosnoj rečenici npr.: *ki biše star muž* pisari dodavali zaključnu surečenicu: *zato se ne zna ime ni pridivak oca ni matere*. (M₁ 743/1).

²¹ Velčić, 1987:33.

²² Glovacki-Bernardi, 1990:45.

Mnogo složenije sintaktičke strukture unutar diskursa–zapisa imat ćemo u drugom dijelu M_3 , počev od zapisa (M_3 646/1). Svećenici su, vjerojatno po napatku nadbiskupskoga ordinarijata, u zapise bilježili i sakramente koje je pokojnik neposredno prije smrti primao (sveto pomazanje, pričest, ali i svećeničku duhovnu okrjepu).

Nakon nadnevka, kojega smatramo zasebnim dijelom diskursa, pisar u drugom dijelu bilježi osobne podatke o pokojniku, gdje je preminuo, u kojoj vjeri, kad je preminuo, gdje je i kada pokopan. Ti podatci se uključuju u iskaz prijedložnim izrazima: *u kući svojoj, u viri s(vete) matere crikve, od godišć .O. (=80)*; zatim akuzativnim objektima ispred dativnih: *dušu je bogu prida*; a povezuje se i odnosnim veznikom kojega / koje, ke: *koje tilo (...) bi ukopano*. Treći element diskursa sačinjavaju obavijesti o primanju sakramenata svete ispovjedi, pričesti, posljednjega pomazanja i duhovne okrjepe. Taj dio teksta redovito počinje prijedložnim izrazom *u mene* koji ima funkciju povezivanja konstituenata diskursa (poretkom riječi u rečenici). Ostali podatci o sakramentima koje je primio pokojnik neposredno prije smrti povezani su sastavnim veznikom **i**: *i priêa je sveti sakrament... i sveto pomazane. i bi pokriplen jošće od mene*, kao međuzavisno složene vezničke rečenice.

Ako pokojnik nije umro na Silbi, pisar stvara drugačiji zapis: nakon nadnevka zapis počinje izrazom *po svidožbi*. Ovim prijedložnim izrazom obrnutim (negramatičkim) redom riječi naznačeno je da svećenik nije svjedok smrti već se poziva na *svidožbu* tj. dokument. Nakon toga slijedi priložna oznaka mjesta i mjesna rečenica kojom je izrečeno mjesto smrti pokojnika, npr.: *izvan Gozi de Kandia nahodeći se u veliko fortuni sto i pedeset milia daleko od kraia*. Potrebna je još jedna priložna oznaka mjesta da se naznači gdje je dokument napisan: *knige pisane iz Jenove* i napokon, priložna oznaka vremena, tj. kad je napisan: *ta se razumi od imenovane na izrečena enara* (M_5 107v/3).

I ostali specifični zapisi utječu na drugačiju sintaktičku strukturu, npr. u zapisu smrti ako pokojnik nije sa Silbe, a smrt ga je zatekla na Silbi. Svećenik naime ne zna je li katolik i je li primio sakramente prije smrti što se ostvaruje nizom objektnih surečenica: *je li od staroga zakona ali od novoga; da proš[a]stnoga mi(seca) marča biše spovidan od don Jive Turkev; uto vr[ime] da biše uze lubijel u Zadr[u]; da isti Jivan biše skru[še]n*. Pisar nastoji da mu zapis bude vjerodostojan. Zato uvrštava namjernu surečenicu kojom naglašava da je ispitao članove posade broda na kojem je pokojnik plovio *zato bihu pomnive upi[t] ani zakletvon iste negove kame* (M_4 213/1).

Zapisi smrti mogu sadržavati i objašnjenje uzroka smrti. Ako je objašnjenje složeno, upotrijebit će višestruko složenu rečenicu kao u ovom primjeru: *budući bolova/la / više od miseca dana od ognice putride čarvive a najposli učinii se u ustih kankar izgori oi vas obraz u petnaist malo više dana i usmardi se* (M_5 111r/3).

2.1.3 Matične knjige vjenčanih

Matične knjige vjenčanih imat će drugačiju semantičku raščlambu jer se zapisi zasnivaju na drugačijoj vrsti podataka. Moraju se navesti sljedeći podatci: tri naviještanja na župnikovoj (glavnoj) misi, napomena da se nije našla zapreka između budućih supružnika koji se zatim imenuju, svećenik ih združuje u sakrament ženidbe pred imenovanim svjedocima.

Tekst možemo podijeliti u tri dijela. Nakon nadnevka kao samostalnoga dijela slijedi drugi dio koji počinje riječju *budući*, dakle kao uvjet za vjenčanje. Pogodbena zavisna surečenica koja iskazuje uvjet da se izvrši sakrament vjenčanja *budući* se pojavljuje i drugi put jer iskazuje još jednu pogodbu, to jest da se nije našla nijedna zapreka. Dva uvjeta za valjano crkveno vjenčanje izrečena su dvjema pogodbenim surečenicama. Riječju *meju* nadopunjava se druga pogodbena surečenica imenujući osobe koje će se vjenčati. Glavna surečenica počinje zamjenicom *ja* jer se imenuje svećenik koji je vršio obred vjenčanja. Treći dio počinje riječju *biše* ili *svidoci*, a imenuje svjedoke pri vjenčanju. Specifični zapisi unose dodatni tekst u diskurs jer se objašnjavaju zapreke za vjenčanje koje su uklonjene. To se odnosi na slučajeve kada su budućí supružnici u srodstvu, ili ako jedan od supružnika dolazi iz druge biskupije, ili ako je mladenka u drugom stanju, ili ako se žene udovac i udovica.²³ Međutim, ti podatci ne remete trodijelnost zapisa pa se u drugi dio zapisa mogu uvrštavati i drugi podatci. Mjesto izraza *budući učinena sva tri navišćena* mogu stajati *budući dešpenšani od prisvitloga i pripošćovanoga arcibiskupa*. Mogu se navoditi i drugi podatci, npr.: da nisu izvršene sve tri napovijesti kako bi se pokrila sramota, ili zbog žurnosti (jer mladoženja vjerojatno mora otići ploviti pa se požuruje vjenčanje), ili je još neka osoba svjedočila da nema zapreke za njihovo vjenčanje. U novijim zapisima iza navođenja imena mladenaca bilježi se napomena o privoli (*pristašne vole*). Također se navodilo da je obred izvršen po *Ritualu rimskom*.

2.1.4. Matične knjige krizmanih

Veoma je jednostavna sintaktička struktura matica krizmanih. Nakon nadnevka kao zasebnog dijela diskursa s frazom *v dan gospodni*, imenuje se nadbiskup s napomenom da je krizmao krizmanike i u kojoj crkvi. Slijedi popis krizmanika i njihovih kumova. I krizmanicima i kumovima navode se imena očeva te njihova prezimena.

Noviji zapisi nisu bitno izmijenjeni. Ne počinje se nadnevkom već napomenom da je u pohodu župnoj crkvi bio zadarski nadbiskup.²⁴ Slijedi datum te se imenuje crkva u kojoj je održana krizma. Nakon toga slijedi popis krizmanika. Svaki krizmanik ubilježen

²³ Ženidba udovca i udovice po crkvenom zakonu nikad nije bila sporna, ali mještani nisu bili skloni takvim vezama (v. Nikočević, 1983:19).

²⁴ Nadbiskup u svom *pastirskom pohodu* ne dolazi samo krizmati krizmanike, provjerit će naime suradnju župnika i župljana, pregledati župne knjige itd.

je u novi red koji počinje s *bi krizman* te ta sintagma ima značenje konektora, koja je doduše zalihosna jer se ionako zapis svakoga krizmanika stavlja u novi redak.

2.2. Stanje duša

Zapisi stanja duša²⁵ sastoje se od nadnevka kao zasebnoga dijela. Zatim se u glavnu neoglagoljenu rečenicu: *nota od duš*²⁶ uvrštava odnosna atributna rečenica: *ke se nahode u parohii od Silbe*. Nakon toga slijedi pet neoglagoljenih rečenica, npr.: *muških glava sto i šezdeset*. U dubinskoj strukturi predikat bi mogao glasiti *ima*. U tu rečenicu nezavisno jedna od druge uvrštavaju se dvije zavisne odnosne rečenice, te su one ujedno i sastavne, npr.: *ki se ispovidaју i kuminikivaју*.²⁷

2.3. Oporuke

Oporuke su pravni tekstovi koji imaju svoja pravila, pa i sintaktička. Početak: *u ime oca i sina i duha svetoga* može se smatrati neoglagoljenom rečenicom koja bi u dubinskoj strukturi mogla glasiti: *Ovo zapisujemo u ime oca i sina i duha svetoga*. Zamjenicom *ovo* počinje drugi dio koji mora potvrditi vjerodostojnost oporuke, a sadrži zamjenicu *ја* i napomenu *u mali moći a dobroј pameti*. Time završava formalni dio oporuke. Stvarni sadržaj oporuke, ono što je novo, može se podijeliti u više odjeljaka, a svaki bi članak odgovarao člancima nekoga pravnoga teksta. Svaki takav odjeljak počinje konektorom *pušćam*, odnosno *pušćam* i možemo ga smatrati zasebnom rečenicom jer na neki način pokazuje sintaktičku samostalnost. Sintagma *a više toga dobra činim* ima obrnut red riječi, za razliku od ostalih dijelova oporuke. Ta fraza počinje veznikom *a* i svezom pridjev i pokazna zamjenica. Ovim drugačijim poretком riječi kao posebnim konektorom počinje onaj dio oporuke koji imenuje prokuratora (opunomoćenika, zastupnika). Zadnji dio oporuke počinje veznikom *a* i subjektom *svidoci*, što je također neuobičajeni poredak riječi kojim odjeljujemo zadnji dio zapisa, a odnosi se na svjedoke.

Zanimljiva je i uloga veznika *i* kao konektora. Veznik *i* povezuje dijelove rečenice i surečenice. Dok povezuje surečenice veznik *i* je u svezi s glagolom *pušćam*, a kad je samostalan, povezuje rečenične dijelove koji se nabrajaju.

Dakle, diskurs zapisa može se podijeliti u dijelove. Prvi dio sadržava početak oporuke: *u ime Oca* i nadnevak. Drugi dio je najava oporuke: *ovo ја*. Pet sljedećih dijelova počinje riječju *pušćam*. Ostali dijelovi diskursa uvrštavaju se promjenom redoslijeda riječi i upotrebom veznika *a*. Posljednji dio oporuke uvrštava se također promjenom redoslijeda riječi i stavljanjem subjekta odmah iza veznika *a*. Sve ove dijelove možemo smatrati rečenicama kao najmanjim dijelovima diskursa koji su povezani značenjem.

²⁵ Jedna od župnih knjiga u koju župnik bilježi imena pojedinih članova obitelji kao i naravne, vjerske, moralne i druge prilike u kojima žive pojedinci i obiteljske zajednice njegove župe (Šetka, 1976:288).

²⁶ U dubinskoj strukturi rečenica bi mogla glasiti: *Ovo je nota od duš*.

²⁷ U te odnosne surečenice uvrštavaju se različite kombinacije riječi ispovidaју i kuminikivaју: *ispovidaју i kuminikivaју, ispovidaју a ne kuminikivaју, ki se ne ispovidaју*.

2.4. Skula

Skula je također pravni tekst kojim se uređuju odnosi unutar bratovštine. Pravila zadarskih bratovština često su služile kao uzor seoskim,²⁸ pa su tako utjecali i na sintaktičku strukturu *Skule*. Pravila bratovštine su tako uređena da su rečenice skupljene u brojčano omeđena poglavlja tj. članke. Osim tih brojčanih pokazatelja, ponavljanje sintagme *ovako naredismo* također ima funkciju omeđivanja rečenica. Neki su članci veći, a neki manji što znači da će rečenica biti duža ili kraća, a može biti i duža višestruko složena rečenica. Višestruko složene rečenice imaju veznike: *ki, a to, i, alli, ko godi, budući, za koih, to jest, da skoima, dalli*. U *Skuli* rečenice počinju i velikim slovom, a završavaju točkom pa ih možemo i pravopisno odrediti što nam omogućuje lakšu sintaktičku raščlambu. U tekstu ima dosta nabiranja, a budući da se zarez ne koristi da bi odijelio istovrsne rečenične dijelove koji se nabiraju, to se čini ponavljanjem iste riječi, npr.:

Ovo pocefmo Kupitiſſe Brachia Kacieſſe Zuati Brachia fuetofga tella Brachia Duhouna Brachia poliublena brachia mirna Brachia Umiliena Brachia miloffardno (SA 4/4)

ili

...ki ovo procune procliat Budi ki Blagoslovi Blagotfoulien Budi ki razuarze Rafuarzen Budi ki rafruſſi razruſſen budi ki razlucci Razlucen budi... (SA 4/5)

Sličnu ulogu ima čestica *da*:

Ovako, Naredismo Megiu Nami da ako bi Ki Kibi Cini alli otti Uciniti alli zeli uciniti Kerici alli Kuftion Megiu brachieu ovou i ſcupa ovoga da gima Bitti izagnan Vancha od Brachie, i daſſe Nima Vechie Zuati Brat Nas Ni daſſe vechie gima Ni Mozise Vechie priati Va, ou Blazeni, i blagoffoulieni ſcup tella Ifucarſtova Danas obrani od fuacoga zla ſada, i Vaſda, i Vavechi Vechon Amen (SA 5/11).

Tekst je pisan u prvoj osobi množine jer su to zaključci koje su potpisnici bratovštine zajednički donijeli: *Ovako naredismo*.

Svaki članak završava nekom vrstom anateme i završnim dijelom molitve *vavike vican amen*. Riječ *amen*, kao i u molitvi, potvrđuje istinitost navoda, nešto u što se ne bi moralo sumnjati. Ti dijelovi su, semantički gledano, zasebni dijelovi članka i nose manju količinu obavijesti jer su predvidljivi. Nalaze se u drugom dijelu članka i ne opterećuju čitatelja koji će ono bitno pronaći u prvom dijelu.²⁹ Takav sintaktički poredak omogućuje da se brzo dođe do nekih podataka u tekstu.

²⁸ To se naročito može uočiti po preuzimanju nazivlja: uprava društva (gastald, skrbnik, vikar, sudac), obvezi godišnje bratimske gozbe, kazni ako tko ne želi primiti izabranu čast u društvu, dužnosti stanovitog broja misa za umrlu braću, te po skrbi za vlastitu crkvu, tj. oltar (v. Cvitanović, 1964:469).

²⁹ To jest ako se neko poziva na neki članak statuta, on će prvo pročitati samo početak koji mu je bitan da nešto dokaže, recimo neku nepravilnost članova bratovštine itd.

2.5. Libar

Prvi dio *Libra* je tako organiziran tekst da se sastoji naizmjenično od upitnih i izjavnih rečenica. Upitna rečenica počinje kraticom *u(pitovane)*, a izjavna *o(d)g(ovorene)*. Upitne rečenice su kraće, npr.: *Ča jest red svetoga vanjela*, a izjavne mogu biti i kratke i veoma složene jer se njima obrazlažu teološki sadržaji koji su često složeni, pa nisu rijetke i višestruko složene rečenice, npr.: *gospodine, jest jedan sakrament po komu se daje duhovna oblast za moći kantati očito sveto vanjelje i učiti virni nauk karšćanski i pripovidati i služiti misniku na oltaru i u vrime potrebe karstiti i pričestiti* (L 1r 4,5,6,7,8).

Izjavne rečenice često počinju riječju *gospodine*. Ovim vokativima naglašena je svrha teksta. Može se uočiti namjera da se precizno nauče odgovori na precizno postavljeno pitanje pa se i sintaktička struktura rečenice prilagođava toj namjeri.

U ovom primjeru je velika koncentracija infinitiva jer se nabrajaju ovlasti *reda svetoga vanjelja*. U pasivnoj konstrukciji *daje se oblast* infinitivima se nabrajaju te ovlasti: *kantati, učiti, pripovidati, služiti, karstiti i pričestivati*.

Drugi dio *Libra* priprava je za propovijed. Pisan je takvim načinom koji nastoji uvjeriti slušatelje u vjerodostojnost misli i ima retoričkih posebnosti koji uvjetuju drugačiju sintaktičku strukturu teksta. Taj tekst nije postavljen tako da se do podataka dođe brzo i efikasno, nego upućuje slušatelje na razmišljanje, a traži i predznanje slušatelja jer se često poziva na autoritete u čije iskaze ne bi trebalo sumnjati. Ima više ponavljanja riječi i fraza koje služe za naglašavanje važnih dijelova teksta jer slušatelji, za razliku od čitatelja, nemaju mogućnost vraćati se na njih.

Upravni govor je čest. Pisari ne bilježe razgodke te moramo po sintaktičkim kriterijima određivati upravni govor, tj. ako je glagol izrečen u drugoj osobi, a imenica vokativom: *Polahku rece Bog nechiu da ocitues mogia otagstua* (L 24v 15), zatim druga osoba i vokativ: *Augustine Sto ischies* (L 23v 16). Zbog složenosti misli u pravilu su korištene složene i višestruko složene rečenice.

3. Rečenični dijelovi

Raščlambu rečenice činimo prema kriterijima koji su uobičajeni u gramatičkom ustrojstvu rečenice. Takvo ustrojstvo proizlazi iz gramatičkih svojstava oblika u kojima se riječi uvrstavaju u rečenici. Odnos je uvrštavanja takav da u rečeničnom ustrojstvu jedna riječ otvara mjesto drugoj. Jedna je, dakle, uvrštena po drugoj.³⁰ Tim se ustrojem određuju odnosi među oblicima riječi u rečenicama. Međutim, ne smijemo zanemariti niti sadržaj rečenice.³¹

Cilj nam je istražiti kako se riječi uvrstavaju u rečenicu i koji odnosi postoje unutar rečenice.

³⁰ Katičić, 1986:32-33.

³¹ Tek po gramatičkome ustrojstvu očituje se i sadržajno do u podrobnosti precizno (v. Katičić, 1986:32-33).

3.1. Predikat

U svakom pojedinom rečeničnom ustrojstvu broj riječi je konačan. To pak znači da u njemu mora biti riječ koja otvara mjesto drugima, ali ga nijedna ne otvara njoj. Takva riječ nije uvrštena u rečenično ustrojstvo, nego je sama njegov temelj. Ta se temeljna riječ u rečenici naziva predikat. Bitno je svojstvo predikata da je nosilac rečeničnoga ustrojstva. Taj njegov osobit položaj označen je i osobitim gramatičkim svojstvima koja pripadaju samo predikatnoj riječi. To je kategorija osobe, vremena, načina i vida.³²

U spomenicima ostalim rečeničnim dijelovima otvaraju mjesto i imenski i glagolski predikati.

Glagolski predikati su, dakako, brojniji i mogu biti izrečeni različitim glagolskim oblicima. Koji će glagolski oblici prevladavati, ovisit će o vrsti, tj. namjeni teksta. U maticama je uporaba prezenta veoma malo zastupljena jer pisari zapisuju ono što se već dogodilo. Zato je uporaba aorista česta. Aorist će se pojavljivati za prošle svršene radnje, a s obzirom na to da je u to vrijeme uporaba aorista stilski neutralna, svršeni prezent je suvišan. Međutim, prezent je veoma često glagolsko vrijeme u oporukama jer su pisanje oporuke i odluka oporučitelja istovremeni, sadašnji: *pušćan*. Dakle, radi se o pravoj sadašnjosti. O prenesenoj sadašnjosti bit će riječi u *Skuli* jer se prezentima izriče svevremenost, naime uređuju se odnosi unutar bratovštine i trebali bi uvijek važiti. U *Libru* se također prezentom izriče svevremenost iz sličnih razloga, tj. tumače se one praktične stvari koje svećenik mora znati kada vrši obred. Pasivnost se postiže dodavanjem čestice *se* kako bi se dobila neutralnost i sveobuhvatnost. Za aorist i imperfekt karakteristično je da se često upotrebljavaju, za razliku od današnjega suvremenoga silbenskoga govora gdje su aoristni i imperfektni oblici iščezli. U spomenicima smo pronašli i aoristne oblike nesvršenih glagola i imperfektno oblike svršenih glagola, što dokazuje da ta glagolska vremena nisu bila tako strogo razdijeljena po glagolskom vidu kao danas. Kondicionali su naročito zastupljeni u *Skuli* jer se mogućnost vršenja, ili nevršenja neke radnje unutar bratovštine želi precizirati.³³ Naročito je uočljiva uporaba nekoga glagolskoga oblika i infinitiva, npr. prezent i infinitiv, aorist i infinitiv. Postavlja se pitanje je li uporaba glagola *imam* + infinitiv stari oblik futura ili je to neki imperativ *jima se* Pasivni glagolski oblici tvoreni pomoću *bi* + pridjevom trpnim potvrđeni su u svim spomenicima i ne samo onda kada je vršitelj radnje nepoznat ili ga se ne želi istaknuti.

Zanimljiva je uporaba imperativa u *Skuli* u onom svečanom dijelu kada se želi postići ozbiljnost i stalnost odredbi. Pasivne su konstrukcije česte zbog same naravi teksta, tj. većina spomenika pripada administrativnom funkcionalnom stilu pa se pasivnim konstrukcijama želi postići neutralnost iskaza.

³² Katičić, 1986:35.

³³ Zato je i čest pogodbeni veznik *ako*.

Imenski predikat također je potvrđen u spomenicima, ali neravnomjerno. U maticama ga susrećemo izuzetno rijetko: *budući bi parvi dan* (M₅ 97r/4), *budući bil od parvoga virena učinena* (V₄ 169/1). U oporukama je zabilježen sljedeći imenski predikat: *ča bi bilo dobro* (O/304), a u *Skuli* nismo naišli na njega. Međutim, u *Libru* su imenski predikati obilato zastupljeni kako u glagoljskom tako i u latiničkom dijelu. U glagoljskom dijelu susrećemo sljedeće imenske predikate: *ovo je libar* (L Kr,19), *ča jest red* (L 1r 1), *ka e materia* (L 1v 1), *ako ne bi bilo tabarnakula* (L 2r 9,10), *koja e razlika* (L 3r, 13), *zašto e biskup poglavica redovnikov* (L 3r 26,27), *što est ispovid* (L 3v, 3), *da bude kurat nemoćan* (L 4r, 18), *ovi red fe li sakrament?* (L 5v 1), *ma ki e ministar tih sakramentov* (L 6v 18), *ča est nauk karćanski* (L 7r 1).

U latiničkom dijelu također su česti imenski predikati te navodimo neke:

Slaua nebeske est giedno uxuianie od duha (L 23v 6), *Slaua nebeska iest namislenie nai plemenito* (L 23v 8), *o koliko cudnouata budu ona dobra* (L24r 9,10), *Zasto ondi bitichie sue ueseglie* (L 26r 6,7), *put za dostignuti slau' iesu posti zezini lemozine...* (L 26r 29,30).

Razlog ovom nesrazmjeru uporabe imenskih predikata valja tražiti u činjenici da su matice, oporuke i *Skula* administrativni tekstovi u kojima se glagolima izriču radnje: *karsti sam. krizma, umri, združi, bi pokopan bi pričješćen, pušćam, naredismo, ima se dati ...*. U *Libru* nalazimo objašnjavanja i tumačenja i nekih apstraktnih teoloških pojmova pa su zato česti imenski predikati.

3.2. Subjekt

Većina predikata otvara u rečeničnom ustrojstvu mjesto za imensku riječ u nominativu. Takva se imenska riječ zove subjekt. Gramatičke kategorije subjekta su rod, broj i padež. Subjekt se obavezno slaže s predikatom u osobi i broju.³⁴

U funkciji subjekta potvrđene su imenice, sintagmatski skupovi, zamjenice. Subjekt je redovito osobno ime. Ako je to ime svećenika koji daje neke sakramente, onda je pojačano osobnom zamjenicom *ja*. Osobno ime redovito se pojavljuje kao dio sintagmatskoga skupa s atributnim i apozicijskim dopunama. Budući da apozicije u dubinskoj strukturi smatramo zavisnim rečenicama, subjektni sintagmatski skup bi se mogao sastojati od više ishodišnih rečenica. Tako bi se sintagmatski skup: *ja don Jurai Lorencin kapelan* u dubinskoj strukturi mogao raščlaniti na nekoliko ishodišnih rečenica:

Ja sam don.

Ja sam Jurai Lorencin.

Ja sam kapelan.

Kapelan sam od Silbe.

³⁴ Katičić, 1986:72.

Takav bi prikaz dubinske strukture mogli napisati i za ostale subjektne sintagmatske skupove, npr. sljedeće: *Ovo Mi Brachia Tela Ifucarftova* (SA 4/3), ili *Ovo Gia Givan Vintureich* (SA 3/1). Subjektne sintagmatske skupove mogu sadržavati nesročni i sročni atribut: *red svetoga vanjelja*. Broj kao sročni atribut može imati značenje neodređenoga člana: *jest jedan sakrament* (L 1r 3,4).

U prvom dijelu *Libra* ima mnogo rečenica s neizrečenim subjektom jer u sustavu pitanja i odgovora upitne rečenice sadrže subjekt, a u izjavnim rečenicama, koje se izravno nadovezuju na upitne, subjekt je osobna zamjenica te nije izrečen jer je pretkaziv iz predikata.

U(pitovane): ča jest red svetoga vanjela,

O(dgovorene): ...jest jedan sakrament...

ili

U(pitovane): ...ma ka je furma...

O(dgovorene): ...riči ke govori gospo(di)n arhibiskup...

3.3. Objekt

Koliki je udio nekoga rečeničnog dijela u spomenicima najbolje se može zaključiti po tome je li taj sastavni dio sintaktičkih struktura u uobičajenim formulacijama zapisa. Objektu, tj. imenskoj riječi, bez prijedloga ili s njim (u nekom od kosih padeža G, D, A, L, I) mjesto u rečenici otvara glagol ili kakva druga, obično predikatna riječ sa svojstvima glagola. U osnovno gramatičko ustrojstvo rečenice objekt se uvrštava po reakciji pojedinoga glagola, ili kakve druge riječi u funkciji glagola.³⁵ Budući da takve glagole susrećemo u spomenicima najčešće kao dio pisarske formule, možemo pretpostaviti da je u spomenicima zastupljeno mnogo objekata. U maticama krštenih objekt je krštenik, tj. dijete koje se krsti (*karsti san*). U maticama mrtvih objekti su sakramenti koje je pokojnik primio prije smrti (*primi*). U oporukama je objekt ono što oporučitelj ostavlja u ostavštini (*pušćam*). U maticama krizmanih su krizmanici (*krizma*). U *Skuli* su davanja članova bratovštine (*jima dati*). Cilj nam je uočiti izravne i neizravne objekte kao dijelove sintaktičkih struktura.

U spomenicima su mnogobrojni primjeri izravnoga objekta kada glagol otvara mjesto kojoj imenskoj riječi u akuzativu ili, iznimno, u genitivu,³⁶ ponekad nadopunjenu atributima i apozicijama : *dali prispivši strašna stid bura i snig* (M₅ 97v/7), *ki Budu dalli zitta* (SA 4/7), *da gine gima datti Kruuga Blagovattti* (SA 4/7), *damue gima datti lippa glava kruuha* (SA 4/7), *primi sakrament od napokonoga pomazana* (M₅ 96r/5), *najde ju martvu* (M₅ 100r/1), *čineći dilo murnarsko* (M₅ 110r/1), *i slušajući obih pr[is]tane vole* (V₄ 144/5 i s.l.), *ne primi nikakova sakramenta* (M₅ 100r/1).

³⁵ Barić i dr., 1995:431.

³⁶ Takav je genitiv ili partitivni ili slavenski.

Vrlo često neki glagol traži dopunu imenskom riječi u akuzativu ili u nekom drugom kosom padežu, dakle kombinacijom izravnoga i neizravnoga objekta.³⁷ Donosimo primjer kada se izravnom objektu pridružuje neizravni izrečen imenicom u dativu (nadopunjen atributom i apozicijom ili samo apozicijom): *pušćam momu sinu Garguru kuću polaću i varta garbini (O/304), priporučuem gospodinu Bogu mojuu dušu (O/304), priporučam dušu Bogu a telo zemli (O/375), prida Bogu dušu, (M₅ 110v/1).*

Nisu rijetke ni dopune izravnim objektom i imenicom u genitivu: *primi s(veti) sakramenat od ispovidi od g(ospodi)na Inkvižitura Cebala (M₅ 104r/1).*

Prijedložni objekt često je zastupljen u spomenicima. Razlikujemo ga od priložne oznake, kao uostalom i druge objekte, po tome što se ne odabire po značenju prijedložnog izraza, nego po tome što pojedini glagol traži uza se baš takav prijedložni izraz.³⁸ Potvrđeni su prijedložni objekt u genitivu: *budući dešpensani od prisvit(l)oga arcibiskupa (V₄ 126/6), budući despensani od svih trih napovidanih (V₄ 143/1)* te prijedložni objekt u akuzativu: *pušćam za moju dušu (O/375).*

Ponekad je sadržaj zapisa takav da traži glagolsku dopunu izrečenu i izravnim i neizravnim, tj. prijedložnim objektom u akuzativu: *nutkajući ga na pravo skrušene (M₅ 79v/7).*

Kao što nam i gornji primjeri pokazuju, objekt često dolazi kao sintagmatski skup koji uza se ima atributne i apozicijske dopune, npr.: *karstih Pavla sina Mihovila Pavla Vinturića i prave žene negov[e] Kate (K₁ 236/2).* Također su osvjedočeni sintagmatski skupovi, koji se sastoje od izravnoga objekta, apozicije i imenskoga atributa npr.: (karstih) *Franića sina Frančiska Zanibertija iz Benetak.* Ovaj sintagmatski skup u dubinskoj strukturi ima sljedeće ishodišne rečenice:

(karstih) *Franića.*

Franić je sin.

Sin je Franciska Zanibertija.

Francisko Zaniberti je iz Bnetak.

3.4. Priložne oznake

Priložna oznaka je riječ ili skup riječi kojima mjesto u rečenici otvara predikat da bi se izrekla okolnost u kojoj se zbiva predikatna radnja. Priložna oznaka može se uvrstiti u rečenicu uz svaki predikat. Mjesto joj je u rečeničnom ustrojstvu otvoreno samom prisutnošću predikata, bez obzira na riječ i oblik riječi kojom je predikat izrečen. Priložna oznaka se uz predikat vezuje primarno svojim sadržajem. Bitno je njegovo svojstvo prepričljivost, tj. mogućnost parafraziranja, dok se sadržaj objekta ne može

³⁷ Neizravni objekt je kada glagol traži rekciju u kojem drugom padežu osim akuzativu ili dijelnom genitivu. Neizravni su objekti i svi prijedložni objekti uključujući i onaj u akuzativu.

³⁸ Katičić, 1986:123.

prepričati.³⁹ Priložne oznake se mogu uvrstiti u rečenicu uz svaki predikat ako to traži sadržaj rečenice kojom prenosimo obavijest. Bilježenje nadnevaka zapisa u maticama, mjesta davanja sakramenata, mjesta pokopa, uzroci smrti, razlozi zbog kojih se izdaju disperze, pravila koja preciziraju odnose unutar bratovštine, preciziranjem mnogih teoloških sadržaja u *Libru*, traže kao dopunu predikatu izricanja mnogih priložnih oznaka kao okolnosti vršenja glagolske radnje.

3.4.1. Priložne oznake mjesta

Priložne oznake mjesta su, kako je i očekivano, obilato potvrđene u maticama: *Karšćen u crikvi Svetoga Marka, pokopan pri crikvi svetoga Marka, pokopan u crikvi Svetoga Marka, na Silbi, u Gospe od Karmela* (M₃ 672/2), *u crikvi Blažene Gospe od Karmela* (M₃ 680/2), *u Špoletu* (M₂ 738/1), *u kući svojoj, u mene sei spovida* (M₃ 672/1), *pri crikvi Svetoga Marka* (O/304), *ki e na buru sela okol tarsê istoga* (O/304), *tarse koe na Garbi koe kopa moi sin Šimu* (O/304), *tarsje koe za Martov* (O/304), *u crikvi Svetoga(sic) Marie od Karmene* (M₅ 101v/1), *u kući istoga Cupičića* (M₅ 96r/3), *u crikvi S(vetoga) Marka toest u cimiteri iste crikve* (M₅ 96r/3), *u Treštu* (M₅ 112v/3), *kod crikve stolne u istomu mistu* (M₅ 112v/3), *u Inglinteri ili u Londri* (M₅ 76r/4), *u crikvi Blažene Divice Marie od Karmena u fratar reda s(vetoga) oca Frančeška na Silbi* (M₅ 77v/3), *u pušto zločesto kući brez ognia odiče i posteale* (M₅ 79v/7), *pokopano u istoj Londri po svidočbi od knjige* (M₅ 76r/4), *iz jarbula*, (M₅ 110v/1), *posrid mise parokianske* (V₄ 96/1), *prid svidoci* (V₄ 139/2), *od ove parokie* (V₄ 139/2), *u fušti kapitana N[a]dala* (M₄ 213/1), *pocafeje pridruševatti ka ovomu scupu* (SA 3/1 i sl.).⁴⁰ Potvrđene su i priložne oznake mjesta koje imaju preneseno značenje: *u viri svete matere crikve* (M₃ 656/2).

3.4.2. Priložne oznake vremena

Priložne oznake vremena također su obilato zastupljene u spomenicima jer su nužan dio zapisa koji mora imati nadnevak krštenja, smrti, vjenčanja, krizme, stanja duša ili oporuka.: *.Č.H.Ī.V. (=1613) na .A. (=1) dni miseca marča na Ī (=10), ĩstoga miseca febrara* (M₅ 112r/4), *.Č.H.L.3 (= 1658.) miseca aprila na dni .I.V. (= 23) (O/304)*, *.Č.Ć. Ž. (=1807.) 1807. na Ī.A. (=11) febrara* (M₅ 112r/4), *.Č.ω.P.E. (=1796.) na .E. otubra* (V₄ 149/1), *Č.H.P.Ī. (= 1698) .I.D. (025) aprila* (S 1r/1) *Let Gopodinovih tiuchia sesto duadeset i Giedan Mifeza genara Na dan duadeet, i pet.* (SA 3/1 i sl.), *na .I. (=20) d[e]cimbri* : 1726: (L Kr).

U nekim zapisima ima više nadnevaka jer pisar bilježi datum rođenja i datum krštenja, ili nalazimo različite datume napovijesti i dana vjenčanja: *na .I.B (=12) istoga miseca* (K₂ 34/2), *roena u petak na .Ī (=10) m(iseca) istoga, na dvanaist istoga miseca*

³⁹ Barić i dr. 1995:428.

⁴⁰ Prijedložne izraze: *iz Benetak, iz Zadra, iz Zmana, iz Lošina*, nećemo smatrati priložnim oznakama jer imaju atributivnu službu, npr.: *Jerolimon iz Bnetak* (V₄ 15/4).

($K_3 - 80/3$) roeno na .V. (=3) miseca êenara ($K_1 - 284/3$), roena na edan u nedilu ($K_1 311/2$), va dan roeno na .Ī. (=10) enara ($K_1 289/1$), ili imamo i nadnevak ispovijedi i primanja posljednjega pomazanja: u sobotu na .I.B. (=22) istoga miseca u sridu na Ī.B. (=12), jistoga miseca u četvartak (svi nadnevcu u istom zapisu: ($M_3 656/2$), u dan sride na .I.Z. (=29) na prošastnoga ($M_3 649/2$), u da šesti ($M_3 649/2$), u dan parvi ($M_3 650/1$), o dan osmi ($M_3 651/2$), u dan nedile na devetnaist istoga miseca ($M_3 652/1$), ili je zapisan nadnevak dokumenta o smrti ako je pokojnik umro izvan Silbe, pisana na .I.G. (=24) maĵa ($M_5 112v/3$).

Priložne oznake mogu sugerirati i svezremenost, naročito kada se želi istaknuti želja da nešto bude postojano, tj. da se ne mijenja: *I Vavecki Vicon Amen* (SA 4/4), *Vavechi, vaĵda, i Vavechi Vechon Amen* (SA 5/11), i *Vicke Vicon Amen* (SA 4/3), *Let Gofpodinovich* (SA 4/2).

Priložnim oznakama izriču se razne vremenske odrednice: vrijeme bolesti do smrti, vrijeme kada je župnik pohodio umiruće, koliko dugo župnik izbiva iz župe (parohie), kad se čitaju napovidi... .

Priložne oznake vremena često su ostvarene priložima vremena: *jučer* ($M_5 106r/1$), *sinoć* ($M_5 97r/4$), *ĵutros* ($M_5 99r/6$), *segutra, ĵurve* ($M_5 97r/4$). Često ti prilozima nisu dovoljni za određenje vremena pa se nadopunjavaju prijedložnim izrazima u kojima osim prijedloga i imenica susrećemo brojeve, zamjenice, pridjeve, priloge: *nakon miseca i po dana* ($M_5 101v/1$), *a tri dana danas* ($M_5 98r/4$), *sinoć na pet uri noću* ($M_5 100r/1$), *sinoć na uru i po noć, od sma[r]ti nagle sve lito* ($M_5 97r/4$), *jučer blizu podneva* ($M_5 106r/1$), *ĵutros na moĵoĵ misi na ĵedanaest uri* ($V_4 143/1$), u dan *treći u parvidan* ($K_1 356/2$).

Zanimljivo je određenje vremena pomoću nekih drugih pokazatelja: **po položaju sunca**: *posli sunca zapada* ($M_5 112r/1$), **po blagdanima**: *od Vazma* ($M_5 107r/3$), *na Svetom Roku* (O /375), *u dan svečani od uznesena B D M, u prošastnu mladu nedilu* ($M_5 99r/1$), **po vremenu održavanja mise**: *posridi mise velike parokêale* ($V_2 848/1$), **po predvečernjem oglašavanju zvona, tj. pozdrava Mariji**: *o zdravoj Mariji* ($M_5 97r/4$), **u vrijeme kada je nadbiskupija bez nadbiskupa**: *U vrime prazna stola* ($V_4 164/3$) itd.⁴¹

U spomenicima susrećemo i ostale priložne oznake:

3.4.3. Priložne oznake načina

Priložne oznake načina zastupljene su u maticama kako bi se precizirao način davanja sakramenata: *bi odrišena pod uvit* ($M_5 99v/1$), *po rintualu Rimskomu* ($M_5 77v/3$), *po velikomu nagovoru i momu nastoênu* ($M_5 179v/7$).⁴²

⁴¹ I u današnjem silbenskom mjesnom govoru često se tako određuje vrijeme: *na svetoga Antuna, za Vazam, za Božić, o Zdravoj Mariji*.

⁴² Priložna oznaka načina i mjesta: *Ovako naredifmo Megiu Nami*, koja se pojavljuje u *Skuli* u člancima 6,7,8,9,10,11,12,13,14, zapravo ima značenje konektora koji će razgraničiti članke, dakle, ponavljanjem riječi uspostavljaju se forički odnosi.

3.4.4. Priložna oznaka uzroka

Uzrok je potvrđen u mnogo primjera u matici umrlih kako bi se njime izrazio uzrok smrti ili nemogućnosti primanja sakramenta. Ovaj rečenični dio uglavnom je izrečen skupom riječi: *zaradi ne[m]arnosti od svojih kućanov* (M₅ 100r/1), *radi udarca od glave* (M₅ 77v/3), *od bolesti kronike u ranah* (M₅ 99v/3), *čineći dilo murnarsko pade iz farbula* (M₅ 110v/1), *ni ednoga sakramenta radi linosti svoga gospodara* (M₅ 96r/3), *ne primi Nazadne pomazane radi neharnosti svoih kućanov* (M₅ 106v/2), *od barš* (M₅ 112r/4).

3.4.5. Priložna oznaka količine

Količina je u maticama naznačena izrazima *in cirka* (ili *in čirka*), *od godišć...*

3.5. Apozicija i atribut

Atributi i apozicije u silbenskim spomenicima dosta su zastupljeni jer suzuju značenje imenice koja mu je u rečeničnom ustrojstvu otvorila mjesto. Silbeni spomenici takve vrste traže preciznost, nedvosmislenost i vjerodostojnost zapisa što se najčešće postiže upravo atributima i apozicijama, te atributnim i apozicijskim skupovima.

3.5.1. Apozicija

Po karakteristikama spomenika očekujemo da su u tekstovima veoma zastupljene apozicije. U maticama sakramente mogu podijeliti samo osobe koje imaju za to ovlasti. Također izdavanje dispensa (*dešpeša*) također mogu činiti samo ovlaštene osobe (nadbiskup, vikar), u oporukama se imenuju oporučitelji, u *Skuli* se također imenuju službene osobe: *prokuraturi, digani*. I u *Libru* se imenuju razne službe u crkvi i njihove nadležnosti. Dodajmo da su često kumovi osobe od ugleda pa se uz njihova imena stavljaju i titule. To nam sve govori da je uporaba apozicija veoma zastupljena.

Apozicije su potvrđene u svim položajima. Često prethode, a isto tako često i slijede nakon imenica čije značenje suzuju. Potvrđene su mnoge apozicije u apozicijskom položaju: *kapelana spovednika* (M₃ 647/1), *Arcibiskupa Mihovila Tome od Zadra* (V₄ 107/5), *od g(ospodi)na inkvižitura Cebala* (M₅ 104r/1); *od mnogo pripo(štovano)ga g(ospodi)na go(spo)d(i)na vikariê jenerala općenoga kapitu[lar]skoga u vrime prazn[a] pristoja g(ospo)đina don Ivana Armana* (V₄ 107/2).

Apozicija u postpozicijskom položaju također je dobro potvrđena: *Ivana Armana vikara općena i kapitulara od Zadra* (V₄ 111/4), *Šimuna Matka kapelana pravoga spovidnika* (M₄ 182/1), *Ivana Armana obćenoga nastavnika* (V₄ 147/4), *Ivana Karšana arcpa zadakoga* (V₄ 113/3).

Često neka imenica otvara mjesto više apozicija jer osoba koja se spominje ima više od jedne titule pa se apozicija stavlja u ante i post poziciji: *meštar Martin Prešen*

kamenar iz Raba (K₄ 202/5), *gospo naučitelja Ivana Armana arci žakna i vikaria* (V₄ 139/2), *U gos(podi)na don Antona Lovrovića misnika priprosta ispovidanika* (V₄ 149/3).

3.5.2. Atribut

Atribut je izraz složenoga rečeničnoga ustrojstva. Predikativnost kao bit atributivnosti vidljiva je samo u dubinskoj strukturi, tj. u dubinskim sintaktičkim odnosima. U površinskom se ustrojstvu atribut doživljava kao dopuna imenice kojoj atributi suzuju značenje. Budući da imenica atributu otvara mjesto, može se naći kao dopuna raznim rečeničnim dijelovima. Razlikujemo sročni i nesročni atribut, a to ovisi o tome je li složen s imenicom u gramatičkim kategorijama ili nije.

Sročni je atribut najtipičnija skupina atributa, njegove su morfološke oznake pretkazivane po imenici koja mu u površinskom ustrojstvu otvara mjesto, pa je time sintaktički zalihosan.⁴³

U spomenicima susrećemo mnogo sročnih atributa izrečenih pridjevom u postpozitivnom položaju: *vodi naravskoj* (L 14r 4), *Kruh sinovski* (L19v 7), *Zakonu crikvenomu* (L 19r), *Tila otajnoga* (L 13r 11), *Hori anjelskih* (L 17v 4), *U ona dva vecera obicajna* (SA 23/5), *u reguli rukopisnoj* (SA 22/1), *sporovoditi Brata illi Sestru martvu* (SA 25/6).

U apozitivnom položaju sročni atribut također je dobro zastupljen: *velliko zvono* (SA 23/4), *ovo èa Franić Furtunić budući u mali moći* (O/304), *u pušto zločešto kući* (M₅ 79v/7).

Ako neka imenica otvara mjesto dvama atributima, oni mogu biti u antepozitivnom i u postpozitivnom položaju: *a u dobri pameti mofoi* (O/304).

Potvrđeni su i sročni atributi izrečeni zamjenicom: *za moju dušu i za moih martvih* (O/304), *a u dobri pameti mofoi* (O/304), *U ona dva vecera obicajna* (SA 23/5).

Spomenici obiluju i sročnim atributima izrečenim brojem: *ednu divičicu* (M₅ 199/1), *edna duša* (L 20r 13), *Bocun giedan* (SA 4/5 i sl), *U ona dva vecera obicajna* (SA 23/5).

Ovaj tip sročnog atributa ako je izrečen brojem *jedan* nema svoje značenje broja, odnosno ne služi za brojanje, nego služi kao svojevrsan član.⁴⁴

U spomenicima se često susreće prijedložni atribut. Naime, predikat izrečen prijedložnim izrazom može se uvrstiti u drugu ishodišnu rečenicu kao atribut uz imenicu koja je jednaka subjektu tog predikata.⁴⁵

⁴³ Stolac – Holjevac, 2003:141-142. (Autorice napominju da sročni atribut: "ima komunikacijsku svrhovitost i valja ga potražiti na semantičkoj razini. Stoga je za prikazivanje atribucije nužno prepletanje i sintaktičkih i semantičkih kriterija.")

⁴⁴ Stolac – Holjevac, 2003:143.

⁴⁵ Katičić, 1986:438.

Tako u rečenici: *Nota od duš ke se nahode u parohii od Silbe mužko i žensko* (S 1r/1), subjekt s prijedložnim atributom je u dubinskoj strukturi sastavljen od ishodišnih rečenica:

**Ovo je nota.*

**Nota je od duš*

da bi u površinskoj strukturi (jer je neoglagoljena rečenica) glasio: *Nota od duš...*

Nesročni atribut je u manjoj mjeri zastupljen u spomenicima: *u fušti kapitana N[a] dala* (M₄ 213/1), *od loze Stvoritela* (L 15v 5), *i postavleno obaih ruk biskupa na glavu misnika* (L 13r 22,23), *radi straha Žudijev* (L 15v 21), *radi linosti svoga gospodara* (M₅ 96r/3).

3.5.3. Apozicijski skup

Često se dopuna imenica sastoji od apozicije i jednog ili više atributa. Takav skup nazivamo apozicijskim skupom. Želja da se ne preskoči niti jedna titula važne osobe uvjetuje i znatnu uporabu apozicijskih skupova: *Od g(ospodi)na vikaria općenoga kapitulara Ivana Iurovića* (V₄ 162/5), *od prisv(itloga) pripoštovanoga gospodina arhibiskupa i* (V₃ 24/4), *P(r)is(vitlo)ga i pripoš(tova)no(ga) gos(podi)na Ivana Karšana arcibiskupa zadarskoga* (V₄ 114/3); *Priposto(vanoga) gosp(odina): gosp(odina) Jivana Armana doktura arcidiakona i v[i]karia enerala od stolne crikve zadarske* (V₄ 136/3), *U gos(podi)na don Antona Lovrovića misnika priprosta ispovidanika* (V₄ 149/3), *od pripo(štovano)ga g(ospodi)na g(osp)od(i)na vikariê jenerala općenoga kapituskoga u vrime prazna pristoja g(ospo)dina don Ivana Armana* (V₄ 107/2), *vikarij zvanški* (V₄ 136/3).

Apozicijski skup nalazimo i kada se želi naglasiti zakonita veza roditelja pri krštenju: *negove prave žene Mike* (K₁ 229/3).

4. Složene rečenice

Zapisi u maticama različiti su po količini obavijesti koje donose. Ako se u zapisima bilježi neka složena situacija, tada se predikat pojavljuje više puta pa govorimo o složenoj rečenici. Ako se pak zavisna rečenica uvrštava u ustrojstvo glavne rečenice, dobit ćemo zavisno složenu rečenicu.

4.1. Zavisnosložene rečenice

Odnosna atributna rečenica je takva zavisna rečenica koja se pridružuje imenicama, imeničkim skupinama, zamjenicama, prilozima i prijedložnim izrazima u glavnoj rečenici i cijelim svojim sadržajem proširuje njihov sadržaj i to tako da se svojim vezničkim riječima *ki, ka, koi, komu* priključuje gramatičkim oznakama onih riječi kojima se pridružuje: *preminu Gargur Sanbunak ki bi star muž* (M₁ 743/1), *preminu pokoina Fumiê (...)* *ka biše mlada divoika* (M₁ 744/5), *koi ime bi nadiveno Mare* (K₂ 62/3), *komu nadiveno jest ime Matij* (K₁ 291/1), *komu bi ime nazvano Gargur* (K₂ 59/2), *Kibi Naftolu avanza*

avanza od Blagovania (SA 4/8 i sl.), *Kigie Brat Nas illi feſtra*, (SA 4/7), *Ki Nebi otti dogti pomochij ſprovoditi Bratta alliu feſtru* (SA 5/13), *e da Suachi Brat allifeſtra Kiffe Bude otiti Zapifati*, *ù oû ſcup* (SA 5/10), *da Kruuh Kibi Nastolu avanza od Blagovania da Nemoziga poneti tia Bocun giedan* (SA 4/8 i sl).

Subjektne zavisne rečenice osobito su potvrđene u *Skuli* u onim dijelovima članka koji služe kao jedna vrsta anateme: *ki ovo procune procliat Budi ki blagoslovi Blagotoulien Budi ki razuarze Rauarzen Budi ki rarui razrusen budi ki razlucci Razlucen budi* (SA 4/5).

Objektne rečenice su česte u *Skuli* zbog naravi teksta. U glavnu rečenicu: *ovako naredimo megju mami* uvrštavamo objektne: *Da SuachjiBrat allifeſtra Kiffe Bude ottiti Zapifati*, *ù, oû ſcup da gima platiti ſoldiniſeſt* (SA 5/10), *daſſe Nima Vechie Zuati Bratt Nas* (SA 5/11), *dae gimamo Kupiti giednu voltu Na leto...* (SA 4/6), *Dae gima dati pol Quartarola penic* (SA 4/7), *e da Suachi Brat allietra Kie Bude otiti Zapitati*, *ù, oû cup* (SA 5/10).

Pogodbene rečenice naročito su zastupljene u *Skuli* da bi se pomoću njih uredili, precizirali odnosi unutar bratovštine: *ako biſſe prigodilo Dabi ki Brat allifeſtra ki nebi mogli dogti na ſcup* (SA 4/7), *akobi Ki Kibi Cinni alli otti uciniti alli zeli uciniti Ke rici alli Kuſtion Megju brachieu ovou* (SA 5/11). Pogodbenih rečenica imamo i u zapisima vjenčanja jer se izriče pogodba pod kojom se dopušta sakramenat vjenčanja: *budući bili učinena sva tri navišćena u tri dnevi svetačni na misah po naredbi svete crikve i ne budući se našla niedna zaprika, budući učinena sva tri navišćena posridu mise parohialske i ne naide se nijedna zaprika* (V₄ 65/2).

Vremenske rečenice također se mogu uočiti u spomenicima: *Kada bi Ki Brat allifeſtra ponangka od ovoga fuitta* (SA 5/13), *ne proide ni četvarti dil od ure pokle poidoh od jneie* (M₅ 101v/1), *pokle se razboli nakon miseca u po dana* (M₅ 101v/1), *pokle poidoh od jneie da isdahnu* (M₅ 101v/1). Svaki zapis u maticama, ali i u *Skuli* nužno ima nadnevak. Tim neoglagoljenim rečenicama izričemo vrijeme: *let Gopodinovih tiſuchia ſeſto devadeſet; i Gedan Mieza genara Na dan duadeset, i pet* (SA 3/0).

Uzročne surečenice su veoma dobro zastupljene naročito u zapisima smrti kada pisar bilježi uzroke smrti ili nemogućnost davanja sakramenta umirućem: *pošto neimadoh pravoga biliga od pokaſ[a]nſja* (M₅ 98r/4), *iere ni se mislilo da će onako barzo sdahnuti* (M₅ 101v/1), *zašto febra malina ne dopusti* (M₅ 96r/5), *zašto bolest nagla ne dopusti i linost od iste* (M₅ 99v/4), *ne primi najzadſne pomazaſne radi neħarnosti svojih kućanov zašto nisu oznanili na vrime nežinu bolest* (M₅ 106v/2), *od barš koji mu se okrenuše u peteće i bolesti znutarne* (M₅ 112r/4), *zašto da trešlika ne dopuſ[ta] o dobro govoriti* (M₅ 97r/4). U zapisima vjenčanja izriče se uzrok zbog čega nisu na misi izrečene tri napovidi: *i za n[e]ka ne bi ostala ovo žena privarena ostavise še dvi napovisti* (V₄ 144/5 i sl.).

4.2. Nezavisne rečenice

Dijelove teksta koji zbog nezavisnoga sklapanja imaju nezavisne veznike *i* ili *a* smatramo nezavisnim rečenicama:

u mene se je don Jure Lorencina kapelana ispovida pravog ispovidnika **i** priêa je sveti šakrament **i** tila Gospodinov **i** s(vetoga) ula pomazane **i** bi pokriplen od mene don Jure Lorencina kapelana **i** bi pokopan na Silbi u crikvi Svetoga Marka (K₃ 667/2 i sl.)

kumi biše (...), a kuma biše... (K₁ 317/3 i sl.)

učinih ceremoniju od karsta ditiću rjenu na I.3. (=28) marča **a** bi karščena u smartno ginuće od babe Mare **a** ispitana od mene parohiana. (K₃ 121/3)

U mene se je do Mikule Mora parokiêana ispovida (...) **i** priêal prisveti sakrament tila Gos(podinova) **i** svetoga ulê pomazanje (...) **i** jošêe od mene (...) bi pokriplen (M₃ 648/1).

4.3. Rečenični niz

Rečenični niz je potvrđen u maticama krštenih kod spominjanja kumova i najčešće se između zapisa kuma i zapisa kume ne stavlja veznik:

kum biše(...) kuma biše...

4.4. Višestruko složene rečenice

U uobičajenim formulacijama rečenice su kraće. Međutim, kada se radi o nesvakidašnjim situacijama npr.: krštenje u potrebi, "dešpenšano" vjenčanje, smrt kojoj nije prethodilo dobivanje sakramenata, oporuka sa složenijim opisom ostavštine, zapis u *Libru* koji iznosi složenu teološku građu, regula *Skule* sa složenim opisima prava i dužnosti članova, tada su rečenice višestruko složene, često i vrlo dugačke. U njima možemo prepoznati i različite preoblike pri udruživanju ishodišnih jednostavnih rečenica u složenu.

Koliko će biti složenih rečenica, tj. od koliko će se ishodišnih sklopiti, to određuje sam pisar. U tome nema gramatičkih ograničenja. Jedino je ograničenje svrhovito sklapanje rečenica i sposobnost čitatelja ili slušatelja da ih tako sklopljene razumije.⁴⁶

Donosimo primjere višestruko složene rečenice u različitim tekstovima:

Isukarst se pomnie zlamenitim načinom to est prihodi od života na smart jere po kriposti riči svarhu kruha samo dohodi u oštiju tilo Isusovo a po kriposti riči koe govore varhu vina dohodi ista karv G(ospodina) nasega Isukarsta u kalež (L 20r 1,2,3,4,5).

Ovom višestruko složenom rečenicom pisac iznosi složenost misli o otajstvu kruha i vina. Možemo uočiti tri nezavisne rečenice: *Isukarst se pomnie zlamenitim načinom, to est prihodi od života na smart* i *a po kriposti riči (...) dohodi ista karv G(ospodina) nasega Isukarsta u kalež*. U drugu nezavisnu rečenicu uvrštavamo uzročnu: *ere po kriposti riči svarhu kruha samo dohodi u oštiju tilo Isusovo*, dok se u treću nezavisnu rečenicu umeće odnosna atributna rečenica *koe govore varhu vina*.

⁴⁶ Katičić, 1986:149-150.

Upravo ta složenost misli odražava se na složenu strukturu koja u ovom slučaju ima dvije glavne rečenice i dvije uzročne rečenice, s tim da je u jednu uzročnu rečenicu uvrštena odnosna atributna rečenica. Složenost strukture ove rečenice nije odraz sažimanja rečeničnog izraza na najmanju moguću mjeru odnjegovanu kroz duži vremenski period, kao što je to slučaj u matičinim zapisima, već je odraz složenosti misli:

Ovako Naredifmo megü Nami Daffe gima Datti pol Quartarola pŕenice za fuacoga Bratta, i feŕtru Kigie Brat Nas illi feŕtra, a to daffe Cinni Kruug Brachi ki Budu dalli zitta, i dogđu Blagovati daginŕŕe gima datti Kruuga Blagovatti colicho ki bude ottiti alli, i gioŕchie aki biŕŕe prigodilo Dabi ki Brat alli feŕtra ki nebi mogli dogti na ŕcup Nebuduchij Doma alli Nemoch alli godi ginno Zapacagne Damuŕŕe gimadatti lippa glava kruuha kacho Bratu Naŕŕemu (SA 4/7).

U glavnu rečenicu: *Ovako Naredifmo megü Nami* uvrštavano objektnu: *Daffe gima Datti pol Quartarola pŕenice za fuacoga Bratta, i feŕtru*. U objektnu se uvrštava odnosna: *Kigie Brat Nas illi feŕtra*, i namjerna: *a to daffe Cinni Kruug Brachi*. Namjerna rečenica traži dvije odnosne rečenice koje se u nju nezavisno uvrštavaju: *ki Budu dalli zitta* i *i dogđu Blagovati*. I na kraju u glavnu rečenicu uvrštavamo namjernu: *daginŕŕe gima datti Kruuga Blagovatti colicho ki bude ottiti*.

Višestruko složene rečenice susrećemo i u maticama kada pisar unosi neku složenu situaciju:

...i bi ispitana od mene je li imala misal kŕstiti kad je livala vodu kako nalaže sveta mater crikva (K₃ 121/3).

U glavnu rečenicu: *...i bi ispitana od mene* uvrštavamo zavisnu objektnu: *je li imala misal kŕstiti*, u koju opet uvrštavamo vremensku: *kad je livala vodu*, a u vremensku uvrštavamo načinski: *kako nalaže sveta mater crikva*.

I u oporukama ima višestruko složenih rečenica nastalih sažimanjem više jednostavnih kako bi se postigla ekonomičnost izraza. To se lijepo može uočiti u sljedećoj rečenici:

Ovo ja Franić Furtunić budući u mali moći a u dobri pameti mojoj i nadijući se smarti otih naredirti ča bi bilo dobro za moju dušu i za moih martvih (O/304).

U glavnu rečenicu: *Ovo ja Franić Furtunić (...)* otih naredirti uvrštavamo tri uzročne surečenice: *budući (sam) u mali moći, a (budući sam) u dobri pameti mojoj i i nadijući se smarti* uvrštavamo objektnu: *ča bi bilo dobro za moju dušu i za moih martvih*.

Drugi dio *Libra* naprosto obiluje višestrukim rečenicama koje odgovaraju složenosti teoloških misli:

Euome Slisaouci Bogolubni u nai tuxniemu dneuu u komu mogahse naiti zasto imaduchi ia uami u'danasgni dan gouoriti od ragia allitiuam od Slaue nebeske, buduchi da niman drugo u rukah nego zemglie, niti druge misli nego zemalske.

U glavnu neoglagoljenu surečenicu *Euome Silsaouci Bogolubni u nai tuxniem dneu* uvrštavamo zavisnu odnosnu atributivnu jer riječ *dneu* traži nadopunu: *komu mogashe naiti*. U glavnu surečenicu uvrštavamo namjernu: *zasto imaduci ia uami u'danasgni dan*

gouoriti od ragia allitium od Slaue nebeske, u koju se opet uvrštavaju dvije uzročne: *buduchi da niman drugo u rukah nego zemglia i nitidruge misli nego zemalske*.

5. Pasivne rečenice

Sintaksa pasiv opisuje kao preobliku koja mijenja sintaktičke odnose u rečeničnom ustrojstvu s obzirom na sadržaj koji se tim ustrojstvom izriče. Rečenica se preoblikuje u pasivnu tako da se izravni objekt aktivne u pasivnoj mijenja u subjekt, a aktivni se glagolski lik zamjenjuje pasivnim. Kad se pasivna preoblika primjenjuje na rečenice u kojima je subjekt izrečen, subjekt aktivne rečenice postaje u pasivnoj oznaka vršitelja radnje, a izriče se prijedložnim izrazom od.⁴⁷ Pasivne rečenice nisu rijetke u spomenicima. Susrećemo ih u administrativnim tekstovima da bi se postigla objektivnost i neutralnost. Zato je pasiv često dio pisarske formule. Pasiv izričemo dvama načinima: pasivnim glagolskim oblikom u nekom glagolskom vremenu ili aktivnim glagolskim oblikom i povratnom zamjenicom *se*. Iznosimo nekoliko primjera pasivnih rečenica izrečenih pasivnim glagolskim oblicima kada vršitelj radnje nije poznat: *a tri dana danas bi osta oznanen* (M₅ 98r/4), *danaska bi sprovojen pokopan* (M₅ 194/4), *da ovi lipi na[ç]in bio je potlačen* (SA 20/6).

Nisu rijetke pasivne rečenice izrečene povratnom zamjenicom i aktivnim glagolskim prilogom: *iere ni se mislilo* (M₅ 101v/1), *budući se iznašla* (V₄ 167/3), *i ne budući se otkrila* (V₄ 155/8), *plaća ne prima se* (L 20v 20).

Pasivne konstrukcije s izrečenim agensom, koji se ostvaruje prijedložnim izrazom u genitivu, veoma su česte u matičnim knjigama jer su dio ustaljene pisarske fraze: *rojena od oca i matere* (K₃ 121/3), *i bi pokirplen od mene* (M₃ 664/1), *biše karščena u smartno ganuće od babe Mar[e]* (K₃ 121/3), *a ispitana od mene parohana* (K₃ 121/3), *od mene don Martina Mora viceparoka bi spovidana* (M₅ 101v/1), *bi sprovodiena od mene don Martina Mora vice paroka a bi pokopana u crikvi Svetoga (sic) Marie od Karmene od godišć .K.D. (= 45)* (M₅ 101v/1). Pasivne rečenice s izrečenim agensom susrećemo i u latiničkim tekstovima: *nami dopuščieno od Starifinh Zarkovnih* (SA 17/0).

6. Red riječi

Red riječi u spomenicima ne smijemo doslovno uspoređivati s redom riječi u suvremenom standardnom hrvatskom jeziku, nego ga moramo promatrati u kontekstu vremena nastajanja zapisa. Naime, atribut i onaj sročni koji se nalazi iza imenice na koju se odnosi, ne bismo smjeli smatrati obrnutim negramatičkim poretком riječi u rečenici jer je to uobičajeno za ondašnje vrijeme. S druge strane negramatički poredak riječi može nam služiti za izražavanje foričkih odnosa, tj. kao jedna vrsta konektora u zapisima u kojim se uređuju tekstovi bez razgodaka.

⁴⁷ Barić i dr., 1995:451.

Već smo istakli da je u zapisima često atribut iza imenice na koju se odnosi. Primjeri su brojni: *miseca istoga, do Mikula Moro parohian, è do Jurai Lorencin kapelan, ceremonie crikvene* (K₃ 118/39), *u dan srede, u dan šesti, spovidnika pravoga, u dan isti* (M₃ 650/1), *U CriQu giftu* (SA 8-17), *u reguli rukopisnoj* (SA 22/1), *Brata illi Sestru martvu* (SA 25/6), *Bocun giedan* (SA 4/5 i sl), *zaprika suprotivna* (V₄ 114/1), *loze Stvoritela* (L 15v 5), *na glavu misnika* (L 13r 22,23), *radi straha Žudijev* (L 15v 21), *linosti svoga gospodara* (M₅ 96r/3), *Za dusu moju* (O/304), i *vartla burnega* (O/304), *blago duhovno* (SA 17/0).

Također možemo uočiti stilski obilježeni red riječi u sintagmi: *u mene se è spovidi* u službi priložne oznake. Taj negramatički poredak riječi, kako smo već istakli, ima funkciju uklapanja dijelova iskaza u diskurs.

Potvrđeni su i mnogi slučajevi kada pomoćni glagol biti prethodi glagolskom pridjevu radnom ili trpnom: *ponopravgleni bilisu lani* (SA 22/1), *osloboeni budući bili* (V₄ 159/5), *da ovi lipi na[ç]in bio bi potlačen* (SA 20/6 i sl.), *ali sada nestalo je virnofti* (SA 20/6 i sl.).

7. Zaključak

Proučavajući sintasku silbenskih spomenika iz 17. i 18. stoljeća prvenstveno smo htjeli istražiti koliko sadržaj i namjena tekstova uvjetuju osobite sintaktičke odnose i koliko su rečenični dijelovi uvjetovani vrstom teksta.

U rukopisima u kojima pisari nisu bilježili razgodke, teško je bilo razgraničiti rečenice. Zato smo pri rečeničnoj raščlambi polazili od diskursa. Proučavali smo sintaktičke osobitosti tekstova samo ako su proizlazili iz samoga jezičnoga sustava, a ne ako su se razlikovali od suvremenoga standardnoga jezika.

Sintaktička ujednačenost zapisa u maticama proizlazi iz formule pisanja tako da pokazuje iste sintaktičke odnose osim što se mijenjaju imena. Unose se istovrsni podatci istim redom. Iz tih razloga, zato što se zbog ustaljenog redosljeda pisanja dosta toga podrazumijeva, česte su neoglagoljene rečenice.

Drugačije sintaktičke sklopove imaju netipični zapisi kao što su: krštenje *u potribi*, smrt izvan Silbe ili bez sakramenta, smrt stranca, vjenčanje s dispenzom zbog rodbinske veze ili ako je ženik iz druge biskupije.

Oporuke su također čvrsto sintaktički strukturirane kako i moraju biti tekstovi pisani administrativnim stilom. U maticama i u oporukama ponavljanja riječi ili skupova riječi, fraze ili obrnut red riječi često služe kao konektori koji povezuju surečenice u diskurs.

Skula je raspoređena u *kapitule*, tj. članke. Sintagma *ovako naredismo* služi za omeđivanje rečenica, a ovisno o složenosti pojedinoga članka rečenica može biti kratka ili duža, a potvrđena je i višestruko složena rečenica. U tekstu ima dosta nabranjanja. Budući da se zarez ne koristi da bi se razgraničile surečenice ili rečenični dijelovi, to se čini ponavljanjem nekih riječi. U prvom dijelu članka jest stvaran sadržaj, a u drugom dijelu imamo dijelova teksta koji nalikuju na molitvu i neku vrstu anatema, a služe za izražavanje svečanoga dojma i postojanosti odredaba.

Prvi dio *Libra* sastoji se naizmjenično od upitnih i izjavnih rečenica. Kratice na početku svake rečenice označuju pitanje i odgovor na to pitanje. Rečenice su jednostavne ili složene već prema problemu koji se razmatra pojedinim pitanjima.

Drugi dio *Libra*, priprava za propovijed, ima retoričkih osobitosti koji uvjetuju drugačiju sintaktičku strukturu od ostalih spomenika. Tekst je zasićen ponavljanjima riječi i fraza koji služe za naglašavanje važnijih dijelova teksta. Iz istih razloga čest je upravni govor i upotreba vokativa. Zbog složenosti misli u pravilu su složene, a nisu rijetke ni višestruko složene rečenice.

U *Libru* su naročito česti imenski predikati zbog tumačenja nekih apstraktnih teoloških pojmova. U ostalim spomenicima prevladava glagolski predikat. Subjekt se u mnogim zapisima u maticama izriče osobnom zamjenicom *ja* zbog vjerodostojnosti zapisa. U prvom dijelu *Libra* ima mnogo rečenica s neizrečenim subjektom da se izbjegne nepotrebno ponavljanje. Objekt često dolazi kao sintagmatski skup koji uz sebe ima atributne i apozicijske dopune. Zbog naravi teksta česte su priložne oznake mjesta i vremena, a zabilježene su i priložne oznake uzroka, načina i količine. Zanimljivo je iskazivanje vremena po položaju sunca, blagdanima, vremenu održavanja mise, po vremenu zvonjave, ili po vremenu kada je nadbiskupija bez nadbiskupa. Apozicije su česte jer se u zapisima često spominju titule i zanimanja. Sročni atribut češći je u postpozitivnom položaju.

Složene rečenice su veoma dobro zastupljene: odnosne, atributne, subjektne, objektne, pogodbene, vremenske, uzročne. Rečenični niz obično se pojavljuje između zapisa kuma i kume, odnosno svjedoka. Višestruko složene rečenice susreću se u maticama u netipičnim zapisima, u oporukama sa složenim opisom ostavštine, u *Skuli* jer imamo složeni opis prava i dužnosti članova bratovštine, u *Libru* jer se iznosi složena teološka građa. Ni pasivne rečenice nisu rijetke u spomenicima, jer su često dio pisarske formule.

U starijim hrvatskim tekstovima, pa tako i u silbenskim spomenicima, uobičajeno je da atribut dolazi iza imenice, da objekt prethodi predikatu ili da glagol biti prethodi glagolskom pridjevu radnom.

Nakon provedene sintaktičke raščlambe silbenskih spomenika možemo zaključiti da su na osobitost sintaktičkih odnosa utjecali: sadržaji i namjene tekstova, predlošci za pojedine tekstove i silbenki mjesni govor onoga razdoblja.

Literatura

- Barić, Eugenija i dr. (1995.) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Cvitanović, Vladislav (1964.) *Bratovštine grada Zadra, Zadar - zbornik*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 457-470.
- Cvitanović, Vladislav (1960.) *Prilog proučavanju kulturne povijesti na zadarskim otocima (glagoljica)*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VI-VII, Zagreb, str. 210-237.
- Glovacki-Bernardi, Zrinka (1990.) *O tekstu*, Zagreb: Školska knjiga.

- Juras, Ivo (1928.) *Silba, staro gnijezdo naših pomoraca, Almanah Jadranske straže*, 1928/29., Split, str. 440-446.
- Katičić, Radoslav (1986.) *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika: nacrt za gramatiku*, Zagreb : JAZU, Globus.
- Nikočević, Lidija (1983.) Godišnji (jesenski) običaji i životni običaji na Silbi, *Etnološka tribina 4-5*, Zagreb, str. 17-20.
- Petrović, Oleg (1999.) Pregled trgovačkog brodarstva zadarskih otoka 1813.-1918., *Zadarska smotra 1-3*, Zadar, str. 83-131.
- Sambunjak, Slavomir (2004.) *Libar glagoljaša don Antona od Silbe*, Zagreb: Demetra.
- Skok, Petar (1950.) *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb.
- Starešina, Petar (1971.) *Pomorstvo Silbe*, Zadar: Institut JAZU u Zadru.
- Stolac, Diana (2004.) Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starijim hrvatskim gramatikama, *Fluminensia* 16, str. 31-43.
- Stolac, Diana – Holjevac, Sanja (2003.) Metodološka načela za proučavanje dijalekatske sintakse, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 12, Zagreb, str. 125-136.
- Strgačić, Ante (1959.) Inventar fonda matičnih knjiga Državnog arhiva u Zadru, *Arhivski vjesnik II*, Zagreb, str. 435-539.
- Šetka, Jeronim (1976) *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split: Marija.
- Vigato, Ivica (2005.) Prezimena u glagoljskim matičnim knjigama umrlih i krštenih otoka Silbe, *Folia onomastica Croatica* 14, Zagreb, str. 179-200.

SUMMARY

Ivica Vigato

SYNTACTIC RELATIONS IN SILBA'S MONUMENTS OF THE 17th AND 18th CENTURY

The author studies the 17th and 18th century monuments on the island of Silba and the impact that the content and the purpose of the mention texts have on their particular syntactic relations. Most monuments belongs to administrative functional style and the structure of texts allows the reader to reach the required data immediately. Theology manual has a different syntactic structure than other monuments. The first part consists of a question sentences and clauses of statement which explain the theological content, and the second part is preparation for a sermon in which many phrases and word repetitions are used to emphasize important parts of the text.

Key words: *the Croatian language; history of language; syntax; monuments; island of Silba*